

HOLLANDIA PIJPEN (1)

door F. Tymstra

Historische terugblik

Het geslacht Van der Want heeft eeuwenlang pijpenmakers voortgebracht. Stamvader is Pieter van der Want Dzn, die op 17 maart 1749 de meesterproef aflegde om zich daarna als zelfstandig pijpenmakersbaas te vestigen.

Volgen wij de stamboom, dan komen we in de vierde generatie Pieter Jacobus Azn tegen, een man die vele kwaliteiten bezat en daardoor belangrijke functies bekleedde. Als fabrikant stond hij bekend als een man die zich met hart en ziel voor de pijpenbranche inzette. Toen hij in 1885 stierf, volgden twee van zijn zonen, Gerrit Frederik en Otto Adrianus hem op.

In 1898 begon Gerrit Frederik met de aardewerk-restaurateur George A.A. Barras een aardewerkfabriek onder de naam "Regina".

Dezelfde techniek van het gegoten aardewerk werd ook voor de fabricage van pijpen toegepast. Deze pijpen werden onder de naam "Hollandia" op de markt gebracht. Het aardewerk stelde in de beginjaren nog niet veel voor.

Gerrit Frederik bleef tot 1907 firmant van het vaderlijk bedrijf. Na zijn uittreding zette Otto Adrianus het bedrijf alleen voort onder de naam "Zenith".

Tot aan de Eerste Wereldoorlog werden de Hollandia-doorrokers veel verkocht, daarna werd de productie minder en legde de Regina-fabriek zich meer toe op de vervaardiging van aardewerk.

In 1915 overleed Gerrit Frederik. Zijn neven Dirk en Gerrit Frederik zetten samen met Barras het bedrijf voort. Barras was de stuwende kracht van het bedrijf tot aan zijn overlijden in 1941. Toen nam Gerrit de leiding over, terwijl Dirk zich o.a. bezighield met de pijpenafdeling.

In 1954 verliet Gerrit om gezondheidsredenen het bedrijf en werd opgevolgd door zijn zoon Otto. De doorrokers werden nog maar korte tijd daarna geproduceerd, want in het midden van de jaren vijftig stopte men de fabricage van doorrokers vanwege de geringe vraag.

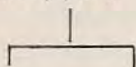
Op 30 september 1979 nam Otto het besluit de fabriek van de hand te doen. Het bedrijf, met nog slechts enkele werknemers in dienst, werd verkocht aan een horeca-ondernemer met de naam Van den Berg. Na een paar weken werd de productie stopgezet. Vier maanden lag het bedrijf stil. Daarna nam Wotra Beheer het merk "Regina" over vanwege de goede reputatie en produceerde in de jaren tachtig in Bleiswijk "Regina" aardewerk. Het pand Oosthaven 37 kwam leeg te staan.

Pieter Jacobus van der Want
1817 - 1885

Pieter Jacobus Pjzn
(schipper)

Gerrit Frederik
1852 - 1915

Otto Adrianus

gaat verder
onder Zenith

Dirk 1890-1982 Gerrit Frederik 1887-19..

Otto

VAN DER WANT & BARRAS

W. B.

Eerste Nederl. Fabriek van Geëmail. Pijpen

kwitantie 1921

„HOLLANDIA”

ZEUGESTRAAT, GOUDA

VAN DER WANT & BARRAS

W. B.

kwitantie 1931

Eerste Nederl. Fabriek van Geëmail. Pijpen

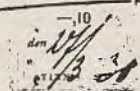
„HOLLANDIA”

OOSTHAVEN, GOUDA

Gouda, den 3 Maart 1931.

Wim van der Want & Barras

30 MAART 1931

42

handtekening
Van der Want en Barras

DE LICHTSTE PIJPEN.

HOLLANDIA
DOORROOKERS.

WETTIG

GEDEP.

FABRIEKS-

MERK.

Eerste Nederlandsche Fabriek van
Geëmailleerde Pijpen.

VAN DER WANT & BARRAS,
GOUDA (Holland).

Voorzijde van de catalogus uit ca. 1915 met in het midden het fabrieksmerk
de gekroonde WB, gedeponeerd in 1899.

Huisvesting

Vanaf 1898 is de Regina-fabriek meerdere keren van pand verwisseld. De eerste locatie in 1898 is vooralsnog niet duidelijk. Gerrit Frederik stond toen als pijpenfabrikant vermeld op het adres Keizerstraat 153, maar dat was het ouderlijk pand, dat op naam stond van zijn moeder.

In 1899 deponeert hij het merk *de gekroonde WB*. Hij werkt dan al samen met Barras. Een jaar later richt hij een verzoek tot de Commissarissen van het pijpengilde om lid te worden van hun vereniging. In de vergadering wordt het verzoek afgestemd, omdat hij zijn pijpen niet kast maar net als aardewerk giet. Pas jaren later zal hij toetreden.

In 1905 wordt het pand Keizerstraat 141 betrokken. Drie jaar later verhuisde de fabriek naar de Turfmarkt 69.

In 1910 werd het bedrijf verplaatst naar Turfmarkt 55; er waren toen ongeveer 13 mensen in dienst.

In 1915 werd weer een ander pand betrokken: Zeugestraat 36. De zaken gingen goed, het personeel werd uitgebreid naar 36 man. Dit aantal zou de volgende jaren constant blijven.

In 1919 kregen zij van de Gemeente toestemming tot de oprichting van een pijpen- en aardewerkfabriek aan de Oosthaven 38.

Een jaar later volgde de toestemming tot de plaatsing van 2 ovens en 2 moffelovens. In 1922 werden in de fabriek elektromotoren geplaatst.

De zaken bleven zich in gunstige zin ontwikkelen, zodat in 1929 het pand Oosthaven 37 erbij getrokken werd.

De productie van het aardewerk voerde de boventoon, maar doorrokers werden evengoed het hele jaar door geproduceerd. In 1939 werden ook stenen pijpjes voor het bellenblazen verkocht. Deze pijpjes waren niet van glazuur voorzien.

Ondanks de strenge voorschriften heeft het bedrijf met branden te maken gehad. In 1946 is in de tuin een oven afgebrand, die later weer nieuw werd opgetrokken. In het begin van de jaren vijftig brandde de turfschuur af. De turfmoelm vatte vlam bij het legen van de as uit de oven.

Gelukkig is de fabriek ondanks de branden gespaard gebleven. In 1947 had men 40 man productiepersoneel in dienst. In de jaren 1960 tot 1970 was dit opgelopen tot 93.

In het pand aan de Oosthaven en de achterliggende tuin waren de verschillende afdelingen gesitueerd.

Gegevens uit 1947 vermelden: de afwerkerij, de gieterij, de glazuurderij, de schilderzaal, de expeditie en inpakkamer, de draaierij, het magazijn, de modellenkamer, de 2e-keus-vliering, de monsterkamer en het kantoor. In de tuin bevonden zich de ovens, de kistenloods, de vormenschuur en de turfschuur.

Reginafabriek Oosthaven 37

Aardewerk is paardewerk

Pijpenmaken viel onder het loon van de aardewekers. Die werden doorgaans slecht betaald. In de volksmond heette het: "Aardewerk is paardewerk." In 1939 verdiende een jeugdige arbeider slechts fl. 2,50 per week.

De functies van het personeel in de productie werden in het bedrijf verschillend beloond. Vergelijken we het basisloon van een volwassen werknemer uit 1947, dan komen we op de volgende kwalificatie:

Het hoogste basisloon verdienden de handschilders die de moeilijke opdrachten kregen. Dan komen in volgorde: de voorman machinaal draaier en aardewerker, de voorman glazuurder en emballeur, de schilder van massawerk, de machinaal draaier en afwerker, de ovenist, de glazuurder en de magazijnbediende. Het basisloon voor de verschillende functies liep van fl. 17,66 tot fl. 38,88 per week.

VAN DER WANT & BARRAS
GOUDA

Naam :

LOON	f	
Overwerk		
Boete	f	

Over directie, kantoorpersoneel en vertegenwoordigers zijn geen gegevens voorhanden. Opmerkelijk is, dat het beschilderen van massawerk in hoofdzaak door jeugdigen werd gedaan. Vrouwen werkten met name in het magazijn, de afwerkerij en op de schilderafdeling voor massawerk. Naast het basisloon kon men met oververdiensten de totale verdiensten opkrikken. Dat beliep van 5 tot 75%. De schilders stonden in hoger aanzien dan de andere werknemers. Tot aan de jaren 70 mochten zij door de vooringang het bedrijf betreden. De anderen kwamen via de zijingang binnen. De heer Van Vliet memoreert op welke wijze er uitbetaald werd: "Bij de schilders werd het loon gebracht. De andere werknemers stonden aan het einde van de week allemaal midden in de gang. Dan kwam Gerrit langs met een bak vol loonzakjes."

De vervaardiging

De vervaardiging van doorrokers is over het algemeen bekend. Hoe het specifiek bij Regina toeging, vertelt de heer A.J. van Vliet, oud-werknemer van het voormalige bedrijf.

Eerst werd de klei vloeibaar gemaakt en in 2 tonnen gegoten. Daarin vormde zich een rottingsproces, dat nodig was om barsten van het uiteindelijke product te voorkomen. Dit proces bracht een ondraaglijke stank met zich mee. Na 5 tot 6 weken was de klei voor gebruik gereed.

De klei werd vervolgens vervoerd naar de gieterijafdeling. Op de grote tafels stonden 4 rijen gipsvormen. De gieter goot al lopende langs de rijen de vormen vol klei. Na de laatste vorm werden de eerste vormen leeggegoten. Dat ging met vijf vormen tegelijk. De klei werd snel droog door ze in de wandkast te plaatsen, die verbonden was met de droogkamer.

De gieter produceerde 4800 pijpen per week. Hij hield ongeveer 10 meisjes aan het werk voor het afwerken. Als de ruwe pijp voldoende droog was, werd de overtollige klei met een mes eraf gesneden en de naden gladgestreken met behulp van een sponsje. Bij sommige modellen met een dikke hals kwam het voor, dat het rookkanaal te ruim was. Met behulp van een propje klei - dat van dezelfde hardheid als de pijp moest zijn - werd het rookkanaal van binnenuit "gestopt" en daarna met een prikker doorgestoken. In oudere doorrokers is dat duidelijk te zien.

Daarna controleerde de afwerkster of de pijp goed was en voorzag de pijpenkop aan de binnenkant van een stip glazuur. Elke afwerkster had een eigen kleur, zodat men kon uitbetalen op stukloon. De pijp werd daarna voor de tweede keer gedroogd.

De doorrokers werden "rauw" geglazuurd, dat wil zeggen dat op de ongebakken pijpen glazuur werd aangebracht. Vroeger gebeurde dat met een lepel die over de kop werd leeggegoten, waarbij de pijp door de andere hand een draaiende beweging maakte. In het glazuur werd een rode kleurstof gedaan om te kunnen zien of men geen plekken vergeten was. Na het bakken van de pijp (1020 graden) was de kleurstof verdwenen. De doorroker zonder lichtbeeld was hiermee gereed.

Om doorrokers met lichtbeelden te krijgen werden de reeds geglazuurde pijpen voorzien van transferplaatjes waarop allerlei witte voorstellingen stonden. De transfers werden eerst geweekt in een schaalpje van een petroleumstelletje. Het schaalpje werd daarna bovenop het stelletje gezet om het water te verwarmen. Bij een bepaalde temperatuur kon men het transfertje gemakkelijk op de pijp schuiven, waarna deze voor de tweede keer gebakken werd.

Het gieten
van de pijpen
in gipsen mallen

De pijp wordt voorzien van een transfer

Voor het maken van met de hand beschilderde pijpen bakte men eerst ongeglazuurde pijpen (biscuit). Die werden beschilderd met majolica-verf en daarna overgoten met transparant glazuur. Vervolgens werden deze pijpen opnieuw gebakken.

Voor het bakken werden deze pijpen op zogeheten "mannetjes" gezet. Dat waren kleine, verticale baksteunen. Met een klein propje klei werd de kop van de doorrooker bovenop het "mannetje" vastgezet. Men moest ervoor zorgen, dat het glazuur nergens mee in contact kon komen, anders zou alles aan elkaar vastbakken.

De pijpen werden in van chamotteklei gemaakte potten gezet. Deze stapelde men in de oven op elkaar, wat zwaar werk was en voorzichtig moest gebeuren: de "mannetjes" mochten beslist niet schuiven.

Hoewel de eerste elektrische oven in de oorlog aangeschaft werd, heeft men nog tot 1965 de oude ovens gebruikt. Met zand en klei werd de ovendeur dichtgemetseld. In de oven waren 5 vuurmonden aanwezig met segerkegels ervoor om de temperatuur in de gaten te houden. De oven werd nog geheel met de hand gestookt. Als brandstof gebruikte men turf en briketten. Regelmatig moest de ovenist de as wegscheppen.

De kunst was de oven gelijkmatig te stoken. De ovenisten waren een dag en nacht in touw. Eerst werd de oven van 4 uur 's ochtends tot 10 uur 's avonds voorgestookt. Dan werden er de Friese turven of briketten met regelmaat bij gegooid, wat duurde tot 8 uur in de morgen.

Een dag later werd de gemetselde deur opengemaakt en na twee dagen konden de pijpen uit de oven gehaald worden, waarin dan nog een behoorlijk hoge temperatuur heerste.

De ovenisten hadden een ketelpak aan, een gonjezak op het hoofd en sokken aan de handen. Met zes man werd de oven leeggehaald. Om beurten mocht men 5 minuten in de oven om vervolgens 20 minuten bij te komen. Zo luiden de voorschriften van de arbeidsinspectie.

De ovens werden 1 à 2 maal per week gestookt

„Hollandia”
Doorrookers
Berstvrij Doorrookend

Met en Zonder Lichtbeelden

Showkaart voor de toonbank 1920-1930

HOLLANDIA DOORROOKERS

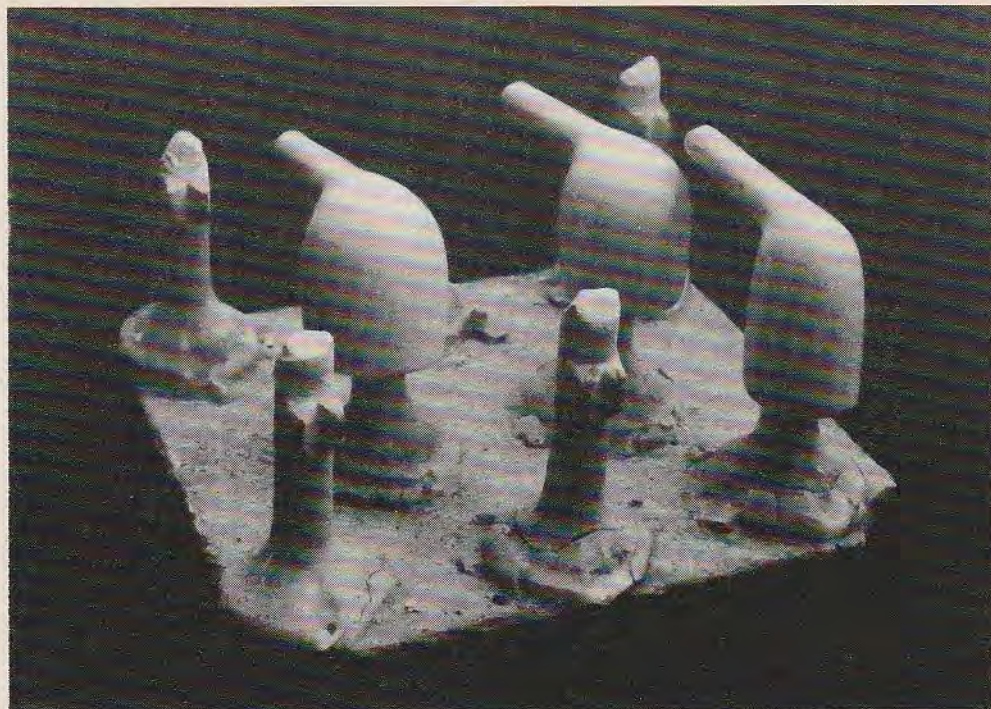
DE LICHTSTE PIJPEN.

Showkaart voor de toonbank jaren 30

Toeleveranciers

Uit de spaarzame gegevens van het fabrieksarchief komen we enige toeleveranciers tegen.

- 1914 Maatschappij van de Griendt's Land-Exploitatie, Griendtsveen
10.350 kg turfbricketten via station Helenaveen
- 1914 Electr. Boek- en Handelsdrukkerij Joh. Mulder, Gouda
10.000 etiketten lichtbeelden
- 1914 G. Prince & Zonen, Turfmarkt 114, Gouda
500 kg vette pijpjarige, 200 kg schrale pijpjarige
- 1914 Dr. Heinr. Traun & Söhne, Harburg Duitsland
45 gros Pfeifenspitzen
- 1914 Tambacher Metallwaren Fabrik, Tambach Duitsland
o.a. 141 gros Büchsen mit Stempel
(busjes voor doorrokers met de naam Hollandia)
- 1934 NV A. Jonker & Zn, Jaagpad 25, Gouda
100 kg Brenchcokes op 4-5-1934 en 200 kg op 23-5-1934
- 1934 Cartonagefabriek "De Rubicon" te Rotterdam
250 stuks cartonnen doozen voor verpakking van pijpen
- 1934 NV W. Mol te Breda
10 balen à 50 kg houtwol voor verpakking
- 1936 Via Bureel inklaring Pakketpost Zevenaar-Station
61 5/6 gros buisjes (halffabrikaten)
- 1936 Via Bureel inklaring Pakketpost Oldenzaal-Station
19 gros caoutchouc mondstukken (halffabriekaat)
- 1936 Via Douane agent der Nederl. Spoorwegen te Utrecht
44 5/6 gros gummimondstukken, halffabriekaat
- 1936 Via Bureel inklaring Pakketpost Zevenaar-Station
144 dozijn juwelith pijpenmondstukken (halffabriekaat)
- 1940 Cartonagefabriek L. v.d. Horst te Den Haag
2000 etalagedoozen, verpakkingsmateriaal pijpen

Mannetjes met doorrokers

GERAADPLEEGDE BRONNEN:

- Tempelman, H.A.J. - Het geslacht Van der Want. Vrienden van de Nederlandse keramiek nr. 46 (1967)
- Martens, Hadewych - Kunstaardewerkfabriek Regina. Folder Stedelijke Musea Gouda (1984)
- Helbers G.C. en Goedewaagen D.A. - Goudsche Pijpen (1942)
- Adresboeken Gouda tussen 1898 - 1920. Gem. Archiefdienst Gouda
- DTO-registers van de Gem. Archiefdienst Gouda
- Goudsche Courant 2 aug. 1915. Gem. Archiefdienst Gouda
- Correspondentie Pijpenkabinet (1989) uit: Bronnen tot de geschiedenis van de Goudse pijpennijverheid
- Interview met de heer A.J. van Vliet (1986)
- Fabrieksbescheiden Regina, uit privé collecties

RECTIFICATIE

In het vorig nummer is bij het artikel over Kroongereedschap afbeelding 1 op blz. 821 per abuis ondersteboven afgebeeld, waardoor de verklarende tekst niet meer correspondeert.